

Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nesh Anlayışı

Ahmet KARADAĞ*

Özet: Kur'an ilimleri arasında neshin önemli bir yeri vardır. Nesh, İslâm ilimleri ile ilgili çalışmalar yapan hemen herkesin ilgilendiği konular arasında yer alırken müfessirler ona önemle eğilmişlerdir. Bu araştırmada çağdaş müfessir Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) nesh anlayışı, tefsiri *Hak Dini Kuran Dili* bağlamında incelenmiştir. Bu amaçla neshe konu olan âyetler incelenmiş ve müfessirin bu âyetlerle ilgili yorumları konularına ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nesh, tebdil, tahsis, beyân, vasiyet, tefsir, Kur'an

Elmalılı Hamdi Yazır's Understanding of Nash

Abstract: Nash has an important place among Qur'anic studies and Nash is also one of the most popular subjects of almost every researcher who studies Islamic sciences. Commentaries place a premium on Nash. In this research, the contemporary commentaries Elmalılı Hamdi Yazır's (d. 1942) sense and understanding of nash, is examined in the context of the *Hak Dini Kuran Dili*. For this purpose, the verses which are the subjects of the nash were examined and the commentaries' interpretations are tried to evaluate by classifying.

Key Words: Nash, tebdil, allocation, declaration, testament, commentary, Qur'an

Giriş

Nesh, her müfessirin değinmek durumunda olduğu önemli Kur'ânî kavramlardan biridir. Sözlükte, ortadan kaldırmak, iptal etmek, değiştirmek, bir şeyin yerine başka bir şey koymak, nakletmek gibi manalara gelen nesh¹, ıstı-

* Arş. Grv, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmet.karadag123@inonu.edu.tr

¹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, V, 424; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-İsfehânî, *el Müfredât fî Garîbi'l -Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rûf, Beyrut h. 506, s. 490; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Müessesetü'l-E'lemî, Beyrut 2005, IV, 3899; Bedruddîn Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1994, II, 159; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, s. 334; Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *Ta'rifât*, Dâru'l- Kütübî'l Arabî, Beyrut

lâhta ise en genel ifadeyle şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir hükümle değiştirilmesi ya da ortadan kaldırılması olarak tarif edilir.²

Kur'ân'da nesh kavramı, ilk dönem âlimleri tarafından tahsîs, takyîd gibi konuları³ içine alan geniş bir alan için kullanılmıştır. Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenler, neshedilmiş âyet sayısı konusunda ittifak sağlamamışlardır. Neshi kabul edenlerden kimi Kur'ân'daki mensûh âyet sayısını 500'e kadar çıkarırken kimi de bu sayıyı 5'e kadar düşürmüştür.⁴ Özellikle tahsîs, takyîd gibi terimleri de nesh kapsamında ele alanlar, mensûh âyet sayısında aşırıya kaçmışlardır.⁵ İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) gibi âlimlerin neshi tahsîs, takyîd ve tafsîl gibi terimlerden ayırarak ele almaları sayesinde mensûh kabul edilen âyet sayısında ciddi anlamda azalma olmuştur. Suyûtî (ö. 911/1505) ise kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensûh âyet sayısını yirmi olarak tespit etmiştir. Şah Veliyullah Dîhlevî (ö. 1176/1762) de bu âyetlerden sadece beşinin mensûh olduğunu belirtmiştir.⁶

Nesh, iman ve itikâdı içeren ihbârî cümlelerde, temel ahlak ilkelerinde ve naslarda ebedi olarak değişmeyeceği belirtilen hükümlerde cereyan etmeyip emir ve yasak içeren inşâî hükümlerde meydana gelir.⁷ Daha açıkçası nesh, itikâdî konularda değil, ameli konularda vâki olur. Neshi kabul edenler bu şartların yanında nesh edilen hükmün şer'î olması, nâsih ve mensûh olduğu addedilen âyetler arasında zaman farkı ve anlamca tam bir zıtlık olması gibi şartları sürmüşlerdir.⁸

2002, s. 191; Celâleddîn Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Dîmeşk 2013, s. 462; Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, II, 126; Abdurrahman Çetin, "Nesih", *DİA*, XXXII, 579.

² Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 191; Şah Veliyullah Dîhlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1987, s. 53; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 127; Çetin, "Nesih", *DİA*, 580.

³ Nesh konusunda tahsîs ve takyîd kavramları, bir nassın anlamının daha sonra gelen bir nas ile sınırlandırılması anlamında kullanılır. Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsîr Terimleri Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2011, s. 260, 262.

⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 468; Dîhlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, s. 60; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, TDV, Ankara 2012, s. 126; Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, İFAV, İstanbul 2013, s. 225.

⁵ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2009, s. 262-263.

⁶ Çetin, "Nesih", *DİA*, 580.

⁷ Zerkeşi, *el-Burhân*, II, 164; Suyûtî, *el-İtkân*, s. 463; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 152-154.

⁸ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 129; Zeki Duman, *Kur'ân'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetler*, İlim Yayma Vakfı, Ankara 2009, s. 86; Remzi Kaya, *Kur'ân'ı Kerim'de Nes-*

Kimi İslâm bilginleri sadece Kur'ân'ın Kur'ân'ı neshedeceğini savunurlarken, kimileri Sünnet'in de Kur'ân'ı neshedebileceğini iddia etmişlerdir.⁹ İmâm Şâfiî başta olmak üzere kimi âlimlere göre Mütevâtir de olsa Sünnet, Kur'ân'ı asla neshedemez.¹⁰ Çünkü neshin referansı olarak gösterilen âyet¹¹, neshedilecek âyetten daha iyi veya en azından ona denk bir âyet getirileceğini beyân etmektedir. Hz. Peygamber'e nisbeti kesin olsa bile Sünnet Kur'ân'ın dengi olamaz; zira Kur'ân, başka hiçbir eserin sahip olamadığı kendine özgü bazı meziyetler taşır. Ayrıca Kur'ân vahiydir, Sünnet ise her zaman vahiy kaynaklı değildir. Sünnet'te Hz. Peygamber'in kendi icthâdı da vardır. Her ne kadar Hz. Peygamber yanıldığı zaman vahiyle doğrultulsa da bazı konularda onun da yanıldığı âyetlerle¹² sabittir.¹³ Hanefiler ve bazı Şâfiîlere göre ise; Peygamber (a.s.)ın hükümleri, dini tebliğ noktasında masum olduğu için Mütevâtir Sünnet de Kur'ân'ı neshedebilir. Dolayısıyla dinî konularda Hz. Peygamber vahye dayanmadan bir şey söylemez. Sözün Hz. Peygamber'e nispeti konusunda kesin kanaat hasıl olduğu ve nesh şartları da mevcut olduğu durumlarda, âyetin âyeti neshettiği gibi, Sünnet'in de âyeti neshedebileceği hükmüne gidilir.¹⁴

İlk dönem âlimlerinin genel olarak Kur'ân'da neshin varlığını kabul ettiği görülürken, kaynaklarda Kur'ân'da neshin varlığını kabul etmeyen ilk kişinin Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/933) olduğu zikredilir. Ondan sonraki dönemlerde bu görüş, farklı ilim adamları tarafından savunulmuştur. Özellikle de son dönemlerde yapılan çalışmaların önemli bir kısmında Kur'ân'da neshin varlığının kabul edilmediği dikkatlerden kaçmayan bir gerçektir. Söz konusu araştırmacılara göre Kur'ân evrensel olup, yalnız indirildiği toplum için değil, tüm insanlar için de bir hidâyet ve rehber kitabı olduğundan, Kur'ân'ın bazı âyetlerine sadece ilk muhatapları hakkında inmiş, sonra da yürürlükten kaldırılmış

hi İddia Edilen Âyetler, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, cilt: 7, Bursa 1998, s. 354.

⁹ Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 160-163; Suyûtî, *el-İtkan*, s. 463; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 170-171; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 261.

¹⁰ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risale*, (çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan), TDV, Ankara 1996.

¹¹ Bkz. Bakara: 2/106.

¹² Hz. Peygamber'in yanılabilirliğine dair bkz. Enfâl: 8/67, Tevbe: 9/43.

¹³ Çetin, "Nesih", *DİA*, s. 580; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1994, I, 216-217.

¹⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 216-217.

nazarıyla bakılamaz. Kur'ân'ın aslı Levh-i Mahfûz'dadır, bütünüyle ezelden ebede Allah'ın koruması altındadır.¹⁵

Elmalılı Hamdi Yazır, 1878'de Antalya'nın Elmalı ilçesinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Elmalılı, Rüştîye mektebini Elmalı'da bitirmiştir. 1985'te Ayasofya medresesine yerleşerek Câmi-i Şerîf derslerine devam eden Elmalılı, başta Kayserili müderris Mahmut Hamdi Efendi olmak üzere önemli hocalardan dersler almış ve farklı alanlarda icâzet sahibi olmuştur.¹⁶

Edebiyat, felsefe ve musiki gibi farklı alanlara ilgi duyan Elmalılı, yaşamı boyunca önemli görevlerde bulunmuştur. Yapmış olduğu bu görevlerin yanında Mekteb-i Nüvvâb'da ahkâm-ı evkâf; Mekteb-i Kudât'ta fıkıh; Medresetü'l-Mütehassısın'de usûl-i fıkıh; Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinde felsefe; Süleymaniye Medresesinde mantık; Mülkiye Mektebinde de vakıf ve arazi huku ku dersleri okutan Elmalılı, 1942'de İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁷

Elmalılı'nın en önemli eseri, bu çalışmaya esas teşkil eden *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı on ciltten oluşan tefsir kitabıdır. İlk defa 1935'te Diyânet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan eserin, daha sonra birçok baskısı yapılmıştır. *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsir, hadis, fıkıh, usûl, tarih, coğrafya, tasavvuf, akâid, edebiyat, lügat ve felsefe gibi farklı alanlardan kaynaklara başvurularak kaleme alındığından rivâyet ve dirâyet açısından oldukça zengindir.¹⁸

Elmalılı ve tefsiri farklı disiplinler açısından ele alınmış, özellikle de tefsiri ekseninde pek çok tez yapılmış, tebliğler sunulmuş ve makaleler yazılmıştır.¹⁹ Kur'ân ilimleriyle ilgili yapılan kimi çalışmalarda Elmalılı'nın nesh hakkındaki bazı görüşlerine yer verilse de, konu detaylı bir şekilde ele alınmamış-

¹⁵ Duman, *Kur'ân'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetler*, s. 103.

¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 57-62; İsmet Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV, Ankara 1993, s. 169-170; Abdullah Çolak, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya 2012, s. 23-24.

¹⁷ Bkz. Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", XI, 57-62; Çolak, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s. 25-29.

¹⁸ *Hak Dini Kur'ân Dili* Tefsirinin diğer özellikleri için bkz. Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 153-163; Halis Albayrak, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV, Ankara 1993, s. 154-167; Çolak, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s. 46-70.

¹⁹ Elmalılı ve tefsiri ile ilgili akademik düzeyde yapılmış bazı çalışmalar için bkz. İshak Özgel, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2012, cilt: 10, sayı: 19-20, s. 348-361.

tır.²⁰ İşte bu çalışmada Elmalılı'nın, tartışmalı konular arasında yer alan nesh yaklaşımı ele alınacaktır. Bu amaçla da onun nesh hakkındaki görüşleri ortaya konduktan sonra, Kur'an'da hükmü kaldırıldığı iddia edilen konulara yaklaşımı incelenecektir.

1. Elmalılı'nın Nesh Hakkındaki Görüşleri

Neshin söz konusu edildiği durumlarda ilk olarak akla gelen âyetlerden biri olan Bakara sûresinin 106. âyetinin tefsirinde nesh konusuna giren Elmalılı, bu bağlamda neshin tanımı, imkânı, çeşitleri ve sınırları ile ilgili bilgiler verir. Neshin lugatta tebdîl etmek, geçersiz kılmak, izâle etmek gibi manalara geldiğini belirten Elmalılı, bu meyanda Hac sûresinin 52. âyetinde "iptal etmek"; Câsiye sûresinin 29. âyetinde ise "nakletmek" anlamında olduğunu vurgular. Sözlük anlamı itibariyle taşımış olduğu bu anlam nüanslarının "tebdil" ortak paydasında birleştiklerine değinen Elmalılı, Nahl sûresinin 101. âyetinde zikredilen "tebdîl" lafzının nesh yerine kullanıldığına dikkat çeker. Müellif, istilahta ise neshi, "sonradan gelen şer'î bir hükmün daha önce gelen şer'î bir hükmün aksine delâlet etmesi" şeklinde tarif eder.²¹

Ebû Müslim el-İsfehânî'nin (ö. 322/934) ve kimi takipçilerinin, bağlamından dolayı "Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını ya da mislini getiririz..."²² âyetindeki neshi, diğer ilahî kitaplara tahsîs ettiklerini ve Kur'an'da hükmü neshedilmiş herhangi bir âyetin bulunmadığını iddia ettiklerini belirten Elmalılı, neshin Kur'an'da vâki olduğunu savunur. Zira ona göre mezkûr âyet, bağlam itibariyle her ne kadar daha önceki ilahî kitapların neshedilmesine delil olsa da "مِنْ آيَةٍ / herhangi bir âyet" lafzının mutlak/genel olmasından dolayı bizzat Kur'an âyetlerinin neshini de içermektedir. Dolayısıyla da ona göre âyetteki lafzın mutlak bir şekilde gelişine rağmen Kur'an'da mensûh herhangi bir âyetin olmadığını ileri sürmek, nassın zâhirini inkâr etmekten başka bir şey değildir. Elmalılı, Cessâs'a (ö. 458/1065) atfen Kur'an'da neshin vâki olduğunu kabul etmeyenin

²⁰ Elmalılı'nın nesh hakkında görüşlerinin kısaca ele alındığı bazı çalışmalar için bkz. Durmuş Esen, *Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'an* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv. SBE, Sakarya 2008, s. 60-66; Tuğba Nur Tuğut, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2009, s. 82-84.

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (sad. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul 2005, I, 452-453.

²² Bakara: 2/106.

onun âmını-hâssını ve muhkemini-müteşâbihini de kabul etmediğini belirtir.²³ Çünkü her birinin nakli aynı tarzdadır.²⁴

Neshi konu edinen çalışmalarda ekseriyetle Kur'ân âyetlerinde tilâveten, hükmen ve hem tilâveten hem de hükmen nesh olmak üzere üç çeşit neshin meydana geldiği zikredilir.²⁵ Kur'ân'da neshin vâki olduğunu kabul edenler genel olarak bu üç kısım neshi kabul ederlerken özellikle de çağdaş âlimlerden kimileri bunların bir kısmını kabul edip diğer kısmını reddetmektedirler.²⁶ Elmalılı da tefsirinde neshin bu üç türüne kısaca değinirken, Kur'ân âyetlerinin bu üç nesh şeklini de barındırmasında yadırganacak bir durumun olmadığını önemle belirtir.²⁷ Diğer taraftan o, pek çok âlimin değinmediği kısmî/cüzi nesh konusuna da dikkat çeker ki; bu durumu "söz konusu âyetin bir kısmının mensûh olup bir kısmının ise mensûh olmaması" şeklinde ifade etmeye çalışır.²⁸

Neshin, "bedâ"dan²⁹ farklı olup Yüce Allah'ın cehaletini ve sözünden dönmesini gerektirmediğini dile getiren Elmalılı'ya göre nesh, ilahî ilme bakan

²³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1992, I, 72.

²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 452, 602-603.

²⁵ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 166-170.

²⁶ Örneğin Süleyman Ateş sadece tilâveten neshi kabul ederken; Ebû Kâsım el-Hûî ve Muhammed Cevâd Muğniyye gibi Şîî bazı müfessirler de tam aksine tilâveten neshi Kur'ân'ın tahrif edilmesiyle eşdeğer görüp reddetmektedirler. (Bkz. Süleyman Ateş, *Kur'ân'da Nesh Meselesi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 11-23; Ebû'l-Kâsım el-Hûî, *el-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Envârü'l-Hüdâ, Kum 1981, I,201-206; Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsiru'l-Kâşif*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2007, I, 169-170.)

²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 454.

²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II; 243-244.

²⁹ Bir grup Yahudiye göre neshin kabulünün bedâyı (daha önce bilinmeyen bir durumun ortaya çıkmasını) gerektirdiğini dile getiren Elmalılı, bu bağlamda Yahudi ve Hıristiyanların nesh anlayışlarıyla ilgili özetle şu değerlendirmelerde bulunur: Yahudilere göre neshi kabul etmek, Allah'ın daha önce vermiş olduğu hükümden dönmesini kabul etmek demek olur. Daha önce bilinmeyen bir bilginin ortaya çıkması cehaleti gerektirdiğinden ilahî hükümlerde asla nesh olmaz. Bu bağlamda Kur'ân'da, geçmiş kitapların ve şeriatların bazı hükümlerini ortadan kaldıran kimi âyetlerin bulunması, bu kitabın Allah katından olmasını ve bu kitabı getirenin de peygamber olmaması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Yahudiler, Kur'ân'ın, Musa ve Tevrat'ı tasdik ettiği gerçeğini de kullanarak İncil'i ve Kur'ân'ı inkâr etmektedirler. Hıristiyanlar ise yakın zamana kadar neshi kabul ediyorlardı. Çünkü Hıristiyanlığın, Yahudiliğin bazı hükümlerinin değişmesinden ibaret olduğunu biliyorlardı. Eğer neshi inkâr etselerdi İseviliğin hiçbir anlamının kalmayacağını biliyorlardı. Fakat son zamanlarda Protestanlar bunu düşünmeyerek Müslümanlara karşı Yahudiler gibi neshi inkâr etmeye kalkıştılar. (bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 323.)

yönüyle önceki hükmün süre sonunu beyândan ibaretken; beşerî ilme bakan yönüyle de zâhiren sürüp giden hükmü kaldırmak ya da tebdîl etmektir. Daha açıkçası nesh tebdîli beyân etmek olduğundan Allah'ın ilmini nakzetmez. Bundan dolayı da Elmalılı'ya göre naslarda ebediyetle kayıtlanmış hükümlerde ve ihbârî cümlelerde nesh meydana gelmezken; emir ve yasak içeren inşâî cümlelerde meydana gelir. Bir başka deyişle iman ve itikâda özgü hakikatler gibi haber verme nitelikli olan ilmi temellerde nesh cereyan etmez. Örneğin, "falan zamanda falan şey oldu" ya da "şu şöyledir" gibi haberler ya da önermeler ebedi olarak doğrudur, bunlar artık değişmezler. Fakat şerîat tarafından konulan amelî hükümlerde nesh söz konusu olabilir. Bunlar belli bir zamanda gayri meşru olabilir; ama bunların ebedi haram oluşları zorunlu değildir. Yüce Allah'ın tekvîn âleminde bugün yarattığını yarın yok etmesi nasıl ki iradesinde hiçbir eksikliğe neden olmuyorsa, şerîat vazetme âleminde de farklı zamanlarda farklı hükümler koyması da iradesinde ve bilgisinde hiçbir eksikliğe yol açmamaktadır. Bu durum değil Allah'ın caymasına, aksine onun kemâline bir göstergedir.³⁰

Neshi değişimin bir neticesi olarak algıladığı görülen Elmalılı, bu bağlamda Allah'ın âlemde birtakım şeyleri yok ederken diğer bir takım şeyleri ya durduruyor ya da yeniden varlığa getiriyor olduğundan bahseder. Sözelimi bir milleti yok ederken, başka bir milleti yaşatır; aynı toplum içinde birinin canını alırken bir başkasına da hayat hakkı tanır. Aynı kişinin veya aynı nesnenin durumlarında yeni inşalar ve yıkımlar meydana getirir. Yüce Allah'ın kimi zaman ticarete kişiye zarar ettirmesi, kimi zaman da kâr ettirmesi; kişiyi bazen mutlu, bazen de mutsuz etmesi gibi durumların hepsi Elmalılı'ya göre, "Allah, dilediğini yok eder, dilediğini de sabit kılar..."³¹ âyetinin birer tecellisidir ve neshi inkâr edenlere de cevaptır.³²

2. Elmalılı'nın Tefsirinde Nesh Bağlamında Ele Aldığı Bazı Konular

Elmalılı, Kur'ân'da neshin varlığını kesin bir şekilde kabul etmesine rağmen, *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı eserinde neshe konu olan âyetler irdelendiği zaman onun mensûh kabul ettiği âyet sayısının oldukça az olduğu görülür. Kendisinden önceki kimi müfessirlerin neshe dâhil ettiği pek çok âyeti Elmalılı tefsir veya tahsîs mahiyetinde ele alır. Bu bağlamda o, kendisinden önceki kimi

³⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 453-454.

³¹ Ra'd: 13/39.

³² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V,324.

müfessirlerin çelişkili görüp de nâsih-mensûh ilişkisiyle bu çelişkiyi izâle etmeye çalıştıkları pek çok âyeti, nesh konusuna girmeden uzlaştırmaya çalışır.

Elmalılı'nın, tefsirinde nesh bağlamında ele aldığı konular şu başlıklar altında ele alınacaktır:

2.1. Kiblenin Değişimi

Kur'ân'da neshin varlığına örnek olarak getirilen en önemli konulardan biri kiblenin Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye doğru çevrilmesi meselesidir. Nitekim müfessirlerin pek çoğu kiblenin değişiminden bahseden Bakara sûresinin 142-145. âyetlerini nesh bağlamında ele almışlardır.³³

Elmalılı, "...(*Ey Muhammed!*) *Seni hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir...*"³⁴ âyetiyle, Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılmanın neshedildiğini belirtir. Kimi âlimlerin, "...*Her nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır...*"³⁵ âyetiyle kiblenin değiştiği görüşünde olduklarına değinen Elmalılı, bu görüşü isabetli bulmamaktadır. Zira ona göre yukarıdaki âyette geçen "*artık yüzünü çevir*" emri ile kible kesin olarak değişmiştir.³⁶

2.2. Vasiyette Bulunma

Kur'ân'da neshin varlığını kabul eden müfessirler, "*Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak farz kılındı.*"³⁷ âyeti ve "*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler...*"³⁸ âyetinin, miras paylaşımını beyân eden âyetlerle³⁹ neshedildiğini iddia etmektedirler.⁴⁰ Elmalılı da zikredilen ilk âyeti tefsir ederken Hz. Ali ve

³³ Bkz. Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, Dâru Tayyibe, Riyad trs., I, 161; Abdullah b. Ğâlib b. Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsîri Kitâbi'l-Aziz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 221-222; Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trs., I, 111; Talip Özdeş, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.

³⁴ Bakara: 2/144.

³⁵ Bakara: 2/115.

³⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 517.

³⁷ Bakara: 2/180.

³⁸ Bakara: 2/240.

³⁹ Bu âyetler, Nisâ sûresinin 11. ve 12. âyetleridir.

⁴⁰ Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 95, 127; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-

Zührî'den rivâyet edilen hadislerden hareketle “hayır/mal” ile kastedilenin “vasiyet etmeye değer çok mal/dört bin ya da sekiz yüz dirhemden fazla para” olduğunu aktarır. Malının bu miktara ulaştığı durumda vâsiye, ebeveyni ve akrabası için vasiyet etmesinin vacip olduğunu belirten Elmalılı, âyette vasiyet edilen miktarın belli olmayıp ölecek kişinin isteğine bırakıldığını ileri sürer. Ona göre daha sonra nâzil olan Nisâ sûresindeki miras âyetleri ve “İyi bilin ki, Yüce Allah her hak sahibine hakkını verdi. Bundan böyle vârise vasiyet yoktur.”⁴¹ gibi hadislerle hem hak sahiplerinin payları belirlenmiş hem de âyetteki vasiyet emri neshedilmiştir.⁴² Diğer taraftan Elmalılı, âyette neshin vâki olduğunu kabul etmeyenlerin en azından vasiyetin vacip değil de mendup olmasına inanmaları gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü miras âyetleri ve ilgili hadisler, vasiyetin vacip oluşunu ortadan kaldırmıştır.⁴³

Elmalılı'ya göre “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler...”⁴⁴ âyetindeki iddet nafakasına dair vasiyet emri de, miras âyetlerinden biri olan “Şayet çocuklarınız yoksa, bıraktığınız mirasın dörtte biri; şayet çocuklarınız varsa bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarımızdır”⁴⁵ âyetiyle kaldırılmıştır. Zira daha önce nâzil olan birinci âyet, İslâm'ın ilk yıllarında eşe/hanuma mirasın olmadığı zamanlarda inmiştir. Sonradan nâzil olan ikinci âyet/miras âyeti ile hanımların mirastaki payları belli olduğundan bu paylarına ek olarak kendilerine başka nafaka gerekmemektedir.⁴⁶

2.3. Dinde Zorlama

Müfessirler, “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır...”⁴⁷ âyetinin mensûh olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Zira pek çok müfessir, bu âyetin İslâm'ın ilk yıllarında nâzil olduğunu; fakat daha sonra savaşı emreden seyf âyetiyle⁴⁸ neshedildiğini iddia etmiştir.⁴⁹

Risâle, Beyrut 2006, III, 99-101, 205; Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey, *et-Teshîli Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 97, 117.

⁴¹ Ebû Dâvûd, “Vasâyâ”, 6.

⁴² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 596-597.

⁴³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 599.

⁴⁴ Bakara: 2/240.

⁴⁵ Nisâ: 4/12.

⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 196-197.

⁴⁷ Bakara: 2/256.

⁴⁸ Seyf/Kitâl âyeti, Tevbe sûresinin beşinci âyetidir. Bazı müfessirler bu âyetin, Hz. Peygamber'in Müşriklere karşı hoşgörülü ve affedici olmasını emreden âyetleri neshettiğini ileri

Elmalılı da, Zeyd b. Eslem'in "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır..."⁵⁰ âyetinin ilk önce mutlak/genel olarak indiğini; fakat daha sonra cihâd ve savaş âyetleriyle yürürlükten kaldırıldığını naklettiğinden söz eder. Âyetteki "doğruluk eğrilikten iyice ayrılmıştır" ifadesinin, bu âyetin mutlak olarak anlaşılmasına engel teşkil ettiğini öne süren Elmalılı'ya göre bu ifade âyetin, dinin tam anlamıyla iyice belirmesinden sonra indiğini gösterir. Bundan dolayı da âyetin mensûh olması zayıf ihtimaldir. Diğer taraftan bağlamın cihâd ile alakalı olmamasından ötürü âyette neshin vâki olmasını uzak bir ihtimal olarak gören müellif, neshin söz konusu olması durumunda ise bunun küllî değil de, cüz'î olduğunu iddia eder. Yani ona göre âyetin cihâd halinde mensûh olduğunu kabul etmek, diğer durumlarda muhkem⁵¹ olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.⁵²

Kimi âlimlerin "Sizin dininiz size; benim dinim banadır."⁵³ âyetinin de seyf âyetiyle mensûh olduğunu iddia ettiklerini belirten Elmalılı, âyetin kesinlikle mensûh âyetler arasında sayılamayacağını öne sürer. Ona göre bu âyet, bütün inkârcularla savaşmayı emretmediği gibi onlarla güzel bir şekilde mücadele etmeyi de yasaklamazken "dinde zorlama olmadığı" ilkesini pekiştirmektedir.⁵⁴

2.4. İnanmayanlarla Savaş

Kur'ân âyetleri arasında neshin meydana geldiğine örnek olarak getirilen önemli konulardan biri de inanmayanlarla savaşma konusudur. Nitekim kimi müfessirler, inanmayanlarla savaşmayı emreden bazı âyetlerin neshedildiğini iddia edilmektedir.⁵⁵

İnanmayanlarla savaşmaktan söz eden birçok âyetin tefsirinde nesh konusuna değinen Elmalılı, "Sizinle savaşanlarla siz de savaşın; fakat aşırı gitmeyin.

sürmüşlerdir. (Geniş bilgi için bkz. Hikmet Akdemir, "Seyf Âyetiyle Mensûh Olduğu İddia Edilen Âyetler Üzerine Bir İnceleme", *HÜİFD*, Urfa 2008, yıl: 13, sayı: 20, s. 7-23.)

⁴⁹ Bkz. Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, I, 314; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, yy., trs., I, 305-306.

⁵⁰ Bakara: 2/256.

⁵¹ Nesh konusunda "muhkem" ile âyetin mensûh olmadığı kastedilir.

⁵² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II; 243-244.

⁵³ Kâfirûn: 109/6.

⁵⁴ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, X, 249-251.

⁵⁵ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 277; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, I, 213; III, 9; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 100, 223.

Çünkü, Allah aşırı gidenleri sevmesiz.⁵⁶ âyetinin düşman saldırısına karşı savunma savaşına özgü bir emir olduğunu kabul edenlerin, âyetin, kendisinden sonra gelen “Onları nerede yakalarsanız öldürün...”⁵⁷ âyeti ve “...Müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekün savaşın...”⁵⁸ âyetiyle mensûh olduğunu savunduklarını dile getirir. Fakat âyetin doğrudan savaş ilanına ve saldırı savaşına ihtimali bulunduğunu kabul edenlerin de âyetin muhkem olduğunu öngördüklerini ifade eder.⁵⁹

Savaşla ilgili âyetlerin, siyasî gelişmelere göre gelmiş emirler olduğunu ifade eden Elmalılı, İslâm'ın ilk yıllarında inen âyetlerin inanmayanlara yumuşak davranmayı ve en güzel bir biçimde öğütte bulunmayı emrettiğini; daha sonraki dönemlerde inen âyetlerin ise inanmayanlara savaş açma iznini verdiğini söz konusu eder. Nihâyet mezkûr âyetlerdeki emirlerin de siyasi duruma göre gelmiş olduklarını dile getiren Elmalılı, esasen bu ifadeleriyle savaş hakkında inen söz konusu âyetler arasında nesh değil de, tadrîcîlik olduğunu belirtmeye çalışır.⁶⁰ Diğer taraftan Elmalılı, zikredilen ilk âyetin mensûh olmadığını âyette geçen “sizinle savaşanlar” ifadesiyle açıklamaya çalışır. Ona göre bu ifade, savunma savaşından ziyade saldırı savaşına işaret eder. Fakat daha sonra inen âyetlerde olduğu gibi bu âyette de kadın, çocuk, yaşlı ve ruhbanlar bu ifadenin kapsamının dışında kalır ki, bunlara taarruzda bulunmak haliyle caiz değildir. Bu şekilde taarruz savaşını kastetmiş olma ihtimalinden dolayı Elmalılı, âyetin mensûh olamayacağını öne sürer.⁶¹

Elmalılı Müşriklerle haram aylarda savaşmayı yasaklayan “Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin”⁶² âyetindeki “haram aya (saygısızlık etmeyin)” ifadesinin ve “Kâbe'ye gelenlere (saygısızlık etmeyin)” ifadesinin neshedildiğini öne sürerek, neshin nas- sın diğer ifadelerindeki kesinliğe zarar vermeyeceğini belirtir. Zira ona göre “haram aya saygısızlık etmeyin” ifadesi “...Onları bulduğunuz yerde öldürün...”⁶³ gibi genel hüküm bildiren âyetlerle neshedilmiştir. Bundan ötürü diğer aylarda

⁵⁶ Bakara: 2/190.

⁵⁷ Bakara: 2/191.

⁵⁸ Tevbe: 9/36.

⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 71.

⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 72.

⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 77.

⁶² Mâide: 5/2.

⁶³ Tevbe: 9/5.

olduğu gibi bu aylarda da Müslümanlar gerek gördüklerinde düşmanlarına savaş açabilirler. Kâbe'yi ziyaret edenlerin hacdan engellenmemesi ise tamamen Müslüman hacılar için muhkemdir. Müşrikler ise Tevbe sûresinin “Onları bulduğunuz yerde öldürün” âyeti kapsamında değerlendirilir. Esasen Elmalılı bu âyetlerde de neshin değil de, tahsîsin vâki olduğunu ortaya koymaya çalışır.⁶⁴

Elmalılı, savaşta esirlerin durumunu konu edinen “(Savaştta) inkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarımızı vurun. Nihâyet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın. (sağ kalanlarını esir alın.)”⁶⁵ âyetinin, seyf âyetiyle mensûh olmadığını öne sürer. Ona göre bu âyetler birbiriyle çelişkili olmasının aksine anlamca birbiriyle örtüşürler.⁶⁶

Pek çok müfessir, Müslümanların inanmayanlarla savaşmaları durumunda güç dengesini konu edinen “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. İçinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. (gelsinler); içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. (gelsinler). Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.”⁶⁷ âyetinin, kendisinden sonra gelen “Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde bir zafiyet olduğunu gösterdi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa, iki yüz kişiye galip gelirler. (gelsinler). Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. (gelsinler). Allah sabredenlerle beraberdir.”⁶⁸ âyetiyle neshedildiğini öne sürer.⁶⁹ Elmalılı, bu âyetlerin tefsirinde doğrudan nesh konusuna girmeden âyetleri uzlaştırmaya çalışır. Elmalılı'ya göre daha sonra nâzil olan âyette, savaşa tahammül etme konusunda, Müslümanlar arasında bedence ve sabırca zayıfların bulunduğu dikkat çekilmiştir. Âyet, savaş anında inanmayanların on katı kadar dayanma ve tahammül etme sorumluluğunun artık her Müslüman için geçerli olmadığını belirtmiştir. Bundan böyle bire iki oranından öteye sabredemeyen Müslümanlar emre karşı çıkmış olmamaktadırlar. Bu şekilde Elmalılı, ilk âyetteki emrin artık her Müslümanı kapsamadığını ileri sürerek tahsîs yoluna girmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 273.

⁶⁵ Muhammed: 47/4.

⁶⁶ Geniş izahlar için Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 364-365.

⁶⁷ Enfâl: 8/65.

⁶⁸ Enfâl: 8/66.

⁶⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 348; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad 1999, IV, 87.

⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 432-433.

2.5. Allah'tan Hakkıyla Korkma

Mensûh olup olmadığı tartışmalı olan âyetlerden biri de “*Ey iman edenler! Allah'tan korkulması gerektiği gibi korkun ve ancak Müslüman olarak can verin.*”⁷¹ âyetidir. Nitekim pek çok tefsirde bu âyetin, daha sonra nâzil olan “*Gücünüz yettiği ölçüde Allah'tan korkun.*”⁷² âyetiyle neshedildiğine dair rivâyetlere yer verilmektedir.⁷³

Elmalılı da tefsirinde iki âyet arasındaki zâhiren çelişkili durumu ima ederek âyetleri nâsih-mensûh açısından ele alır. O, ilk âyette zikredilen “Allah'tan korkulması gerektiği gibi korkmak” ifadesine yüklediği manadan hareketle âyetler arası çelişkiyi izâle etmeye çalışır.⁷⁴

Elmalılı, “Allah'tan gereği gibi korkma”nın Allah'a itaat edip hiçbir şekilde ona isyan etmemek, onu her daim zikredip hiç gönülden çıkarmamak, her duruma şükredip hiçbir nankörlükte bulunmamak şeklinde anlaşılabilirliğini; fakat bu durumun günahattan korunan peygamberler için bile mümkün olmadığını belirtir. Zira sahabenin de “Allah'tan gereği gibi korkma”yı bu şekilde anlaması neticesinde çok ibadet etmekten ayakları şişmiş, alınlarının derileri soyulmuştur. İşte ona göre “Allah'tan gereği gibi korkmak” şayet bu anlama geliyorsa, mezkûr âyetin hükmü, zikredilen ikinci âyetteki “*gücünüz yettiği kadarıyla Allah'tan korkun*” ifadesiyle iptal olmuştur. Böyle değil de eğer “Allah'tan hakkıyla korkmak”; gücü yettiği kadar Allah yolunda mücadele etmek, bu konuda hiç kimsenin kınamasından korkmamak, kendisinin ya da en yakının aleyhine olsa dahi adaletten sapmamak anlamına geliyorsa, bu durumda da âyetler arasında bir çelişki söz konusu olmaz ve biri diğerinin hükmünü geçersiz kılmaz. Ona göre bu ikinci durum daha isabetli olup, âyetler arası nâsih-mensuh ilişkisi kurmaya gerek yoktur.⁷⁵

2.6. İnanmayanları Affetme/Onlara Karşı Hoşgörülü Olma

Bazı müfessirler, Hz. Peygamber'in, inanmayanlara karşı affedici ve hoşgörülü olmasını emreden “...*İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme.*”⁷⁶ âyetinin, seyf âyetiyle neshe-

⁷¹ Âli İmrân: 3/102.

⁷² Teğâbun: 64/16.

⁷³ Bkz. Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, II, 77; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 238.

⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 317.

⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 519.

⁷⁶ Mâide: 5/13

dildiğini iddia eder.⁷⁷ Elmalılı da kimi müfessirin âyetteki “affet” emrinin hainlikten hariç tutulan azınlık Yahudilere yönelik olduğunu öne sürdüklerini belirtir. Bundan dolayı da söz konusu müfessirlere göre Hz. Peygamber’in affettiği de, ya sonradan iman etmiş olanların geçmişteki hataları ya da iman etmediği halde sözlerinde duranların bazı hata ve kusurları olduğunu dile getirir. Lafız açısından âyetin böyle anlaşılmasının mümkün görülmesine rağmen âyetteki “affet” emrinin umuma yönelik olduğunu ileri süren Elmalılı, sözün âyetin neshedilip edilmediğine getirir.⁷⁸

Kimilerine göre âyetin, seyf âyeti ile; kimilerine göre de “(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir...”⁷⁹ âyeti ile neshedildiğini dile getiren Elmalılı, âyetin mensûh olmadığını iddia eder. Zira ona göre mensûh olduğu kabul edilen âyetteki “onları affet ve aldırış etme” ifadesi, Yahudilerin hiçbir suçunun cezalandırılmayacağı anlamına gelemeyeceği gibi, seyf âyetindeki savaş emri de onların hiçbir hatasının bağışlanmayacağı anlamına gelmemektedir. Dahası âyetler birbirlerine zıt anlamlar taşımamaktadırlar. Müellife göre âyetin nâsihi addedilen mezkûr diğer âyetteki “antlaşmayı bozduğunu onlara bildir” ifadesi de Yahudilerin İslâm’a girmelerinin ve tevbelerinin kabulünün mümkün olduğunu gösterir. Bu da âyetlerin birbirleriyle çelişmediğini ortaya koymaktadır. Nihâyetinde müellif, nâsih olduğu savunulan iki âyetin esasen mensûh olduğu savunulan âyetteki “affetme” konusundaki kapalılığı açıklığa kavuşturduğunu öne sürer.⁸⁰

2.7. İnanmayanlar Arasında Hüküm Verme

“...Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir...”⁸¹ âyeti ve “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet...”⁸² âyeti arasında görünürde çelişki bulunmaktadır. Nitekim birçok tefsirde bu çelişki söz konusu edilir ve ayetler arasında neshin meydana gelme ihtimaline vurgu yapılır.⁸³

Âyetler arasındaki bu zâhirî çelişkiye dikkat çeken Elmalılı, kimilerinin Hz. Peygamber’in, inanmayanların davalarına bakmakta muhayyer olduğu

⁷⁷ Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 287; Ebû İshâk es-Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 2002, IV, 38.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 317.

⁷⁹ Enfâl: 8/58.

⁸⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 318.

⁸¹ Mâide: 5/42.

⁸² Mâide: 5/49.

⁸³ Beğâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, III, 59; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 361.

gibi, Müslüman hâkimlerin de aynı şekilde muhayyer olduklarını savunduklarını; kimilerinin ise zikredilen ikinci âyet ile, Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla Müslüman hâkimlerin, inanmayanların davalarına bakma serbestisinin kaldırıldığını savunduklarını dile getirir. Neshe gidilmeden âyetlerin uzlaştırılabileceğini belirten Elmalılı'ya göre şayet davacılarından sadece bir taraf Müslüman hâkime başvurmuşsa hâkim ister davaya bakar ister bakmaz; eğer her iki taraf anlaşarak başvurmuşsa, bu durumda ise hâkim davaya bakmak zorundadır.⁸⁴

2.8. Zinanın Cezası ve Zina Edenlerle Evlenme

Aralarındaki zâhirî çelişkiden dolayı zinadan söz eden bazı âyetlerde de neshin meydana geldiği iddia edilmiştir. Nitekim pek çok tefsirde zinayı konu edinen âyetlerde nesh konusuna değinildiğine tanık olunmaktadır.⁸⁵

*“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açincaya kadar kendilerini evlerde tutun. (dışarı çıkarmayın).”*⁸⁶ âyeti ve devamındaki *“Sizlerden zina yapanların her ikisini de incitip kınayın...”*⁸⁷ âyeti zina edenlerin cezalarıyla ilgili beyânlarda bulunmaktadır. Elmalılı, bu âyetler gereğince zina eden kadınların cezalarının Allah'ın kendilerine bir yol gösterinceye ya da ölünceye kadar evde hapis tutulmalarından; erkeklerin ise hâkimlerin görüşlerine bırakılmış bir eziyetten ibaret olduğunu belirtir. Esasen bu âyetlerde zina edenlere verilecek cezanın net olmadığını öne süren Elmalılı'ya göre *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun...”*⁸⁸ âyetinin inişiyile zina eden bekârların cezası yüz değnekle sınırlandırıldı ve böylece gösterilmesi gereken yol da gösterilmiş oldu. Bu cezada kadın ve erkek için eşit derecede önleyici etkinin olduğunu öne süren müfessir, cezanın maddi külfet yüklememesi gibi çeşitli açılardan güzel yönlerinin olduğunu dile getirir. Bu şekilde müfessir son inen âyetin daha önce inen âyetleri neshetmeyip de tefsir ve tebyîn ettiğini ortaya koymuş olmaktadır.⁸⁹

Elmalılı, *“Zina eden erkek ancak zina eden bayanla veya müşrikle evlenir, zina eden bayan da ancak zina eden erkekle veya müşrikle evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.”*⁹⁰ âyetinin tefsiriyle ilgili birçok farklı görüşü serdettikten sonra

⁸⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 392.

⁸⁵ Bkz. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 179-180; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 233-235.

⁸⁶ Nisâ: 4/15.

⁸⁷ Nisâ: 4/16.

⁸⁸ Nûr: 24/2.

⁸⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 161.

⁹⁰ Nûr: 24/3.

sözü âyetin mensûh olup olmadığıyla ilgili görüşlere getirir. Bu meyanda o, kimilerinin âyetin, "...Size helal olan kadınları nikâhlayın..."⁹¹ âyeti ve "Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin..."⁹² âyetiyle neshedildiğini öne sürdüklerini belirtir. Zira söz konusu âyetlerdeki evlilikle ilgili emir mutlak/genel olarak gelmiştir. Mu'tezilî âlimlerden Cubbâî'ye (ö. 303/915) göre de âyetin icma ile mensûh olduğunu belirten Elmalılı, bu iki görüşün de tutarsız olduğunu ortaya koymaya çalışır. Hz. Ebûbekir, Ömer ve Ali gibi zatların zıt görüşte olduğu bir meselede icma olamayacağını belirterek Cubbâî'nin görüşünün isabetsiz olduğunu ortaya koyan Elmalılı'ya göre nâsih olduğu söylenen âyetlerdeki emirlerin mutlak/genel olmasına rağmen şer'î bir engel bulunmayanlara özgü olduğu kesindir. Bu nedenle de ilgili âyetlerdeki mutlak ifadelerle rağmen nasıl ki neseb, evlilik için engelleyici unsur olmaya devam ediyorsa, zinanın da engelleyici unsur olarak devam etmesi olasıdır. Diğer bir deyişle evlenilmesi haram olanlara, bu âyette zikredilen zinanadan ötürü haram kılınma da dâhil olabilir. Bu ihtimal varken de âyetin mensûh olduğunu söylemek isabetli olamaz.⁹³

Diğer taraftan Elmalılı, söz konusu âyetteki ifadenin bir durum tespiti den ibaret olduğunu ima etmek suretiyle âyetin mensûh olmadığını ortaya koymaya çalışır. Zira ona göre iffetli ve namuslu bir erkek, zina eden kadınlardan tiksindir ve onlarla evlenmeye yanaşmaz. Zinaya yatkın bir erkek ise; iffetsiz kadınlarla ilgilenir, onlardan tiksinmez, bilakis arzularına uyduklarından onlarla ilgilenir. Şayet evlenecek olursa da böyleleriyle evlenmeyi tercih eder. Çünkü namusun değerini bilmez, namusluları takdir etmez, kendi dengini arar. O, bu durumun "Kötü kadınlar, kötü erkekler; kötü erkekler de kötü kadınlara layıktırlar..."⁹⁴ âyetinde beyân edildiğini öne sürer.⁹⁵

2.9. İçkinin Haram Olması

Kur'ân'da neshin varlığına örnek olarak getirilen önemli konulardan biri de içkinin haram olması meselesidir. Nitekim pek çok müfessir içkiden söz eden bazı âyetlerin, içkinin haram olduğunu kesin bir şekilde beyân eden "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytanın işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."⁹⁶ âyetiyle neshedildiğini iddia etmiştir.⁹⁷

⁹¹ Nisâ: 4/3.

⁹² Nûr: 24/32.

⁹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 164-165.

⁹⁴ Nûr: 24/26.

⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 163.

⁹⁶ Mâide: 5/90.

Elmalılı, İslâm dininde sarhoş eden nesnelere aşama aşama yasaklandığına dikkat çekerek ilgili âyetleri tefsir eder. “*Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki hem de güzel bir rızık edirsiniz...*”⁹⁸ âyetinin Mekke döneminde nâzil olduğuna dikkat çeken Elmalılı, Mekke döneminde Müslümanların içki içtiğini ve Hz. Peygamber’in de buna ses çıkarmadığını belirtir. Daha sonra Hz. Ömer ve Muâz gibi kimi sahabînin içki içme konusunda fetvâ istemeleri üzerine “*Sana içki ve kumarı sorarlar. De ki: ‘Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır’*”⁹⁹ âyetinin indiğine değinen Elmalılı, bu âyetin, içkinin haram oluşunun ilk aşaması olduğuna; fakat içkinin haram olduğu konusunda kesin bir hüküm taşımadığına dikkat çeker. Dolayısıyla bu âyetin inişiyle bazı Müslümanların içkiyi bırakırken bazısının içmeye devam ettiğini belirtir. O, “*Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız...*”¹⁰⁰ âyetinin nüzûlü ile, içkiyi bırakanların sayısında önemli bir artış olduğunu; fakat içki içmeye devam edenlerin de var olduğunu öne sürer. Nihayet Hz. Peygamber’in “*Allah’ım! Bize içki konusunda nihai bir açıklamada bulun*” diye dua etmesi üzerine, “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.*”¹⁰¹ âyetinin nâzil olduğunu belirten Elmalılı, bu âyetin, içkiyi kesin bir şekilde haram kıldığını öne sürer.¹⁰²

2.10. Hz. Peygamber ile Konuşmadan Önce Sadaka Verme

Nesh konusunda ilk olarak akla gelen âyetlerden biri de, Hz. Peygamber ile konuşmadan önce sadaka vermeyi emreden Mücâdele sûresinin 12. âyetidir. Pek çok müfessir, bu âyetin, hemen sonrasında gelen âyet ile nesh edildiğini iddia eder. Bu âyetin sebep-i nüzûlü ile ilgili olan rivâyetlerin bazıları, sadece Hz. Ali’nin bu âyetin gereği ile amel ettiğini; bazıları da bununla amel edenlerin ilkinin Hz. Ali olduğunu ortaya koyar.¹⁰³

Elmalılı, âyeti tefsir ederken, Hz. Peygamber’in hediye kabul ettiğine; fakat kendisine ve ailesine haram oluşundan dolayı sadaka ve zekâtı kabul etme-

⁹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 231; II, 228; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 190, 468; Özdeş, *Kur’ân ve Nesh Problemi*, s. 57.

⁹⁸ Nahl: 16/67.

⁹⁹ Bakara: 2/219.

¹⁰⁰ Nisâ: 4/43.

¹⁰¹ Mâide: 5/90.

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 145-146.

¹⁰³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 423; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 49-51; Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 113.

diğine dikkat çeker. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine takdim edilen bu sadakayı ihtiyaç sahiplerine dağıtmak üzere aldığını belirtir. Aradan fazla zaman geçmeden bu âyetin, hemen sonrasında gelen "(Peygamber ile) Baş başa konuşmanızdan önce sadaka vermektan mi çekindiniz? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin..."¹⁰⁴ âyetiyle neshedildiğini belirten Elmalılı, sadece Hz. Ali'nin bu âyetin gereğiyle amel ettiğine dair rivâyete yer verir.¹⁰⁵

Sonuç

Elmalılı Hamdi Yazır son dönem müfessirlerin en önde gelenleri arasında yer alır. Tefsir sahasında önemli bir yere sahip olan *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı eseri, diğer Kur'ân ilimleriyle ilgili detaylı bilgiler içerdiği gibi, nesh konusunda da etraflıca bilgiler içermektedir.

Elmalılı, neshe konu olan âyetleri tefsir ederken genel olarak ilk önce nâsîh ve mensûh addedilen âyetler arasındaki muhtemel çelişkiyi ortaya koyar, ardından kendinden önceki önemli kimi âlimlerin görüşleri ekseninde söz konusu âyetleri yorumlamaya çalışır. Böylesi durumlarda bazen âlimlerin söz konusu âyetin mensûh olduğu ile ilgili görüşlerine katılırken, çoğu zaman âyetin mensûh olmadığını öne sürmeye çalışır. O, kimi zaman ise önceki âlimler tarafından nâsîh-mensûh bağlamında ele alınan âyetlerin tefsirinde nesh konusuna girmeden âyetler arası varmış gibi görünen çelişkiyi gidermeye çalışır. Bu bağlamda kimi âlimler tarafından seyf âyetiyle mensûh oldukları kabul edilen onlarca âyette neredeyse nesh konusuna hiç girmeden meseleyi açıklığa kavuşturur.

Hak Dini Kur'ân Dili adlı tefsirde neshe konu olan âyetleri inceledikten sonra Elmalılı'nın nesh konusunda şu düşünceleri taşıdığına kanaat getirdik:

1. Neshin Kur'ân'da vâki olduğuna kesin bir şekilde kanaat getiren Elmalılı, Kur'ân âyetlerinde neshin meydana geldiğine inanmayan, Kur'ân'ın bazı âyetlerine inanmamakla eşdeğer görür. Zira ona göre Bakara sûresinin 106. âyetindeki nesh ile ilgili ifade mutlak/genel olduğundan sadece eski dinlerin neshini değil de, bizzat Kur'ân âyetlerinin neshini de kapsamaktadır. Bununla beraber onun, mensûh kabul ettiği âyet sayısı oldukça azdır.

¹⁰⁴ Mücâdele: 58/13.

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 142-143.

2. Elmalılı çoğu zaman neshi tahsîs olarak algılamaktadır. Tahsîs yerine bazen kısmî/cüz'î nesh ifadesini kullanmaktadır ki, bu da âyetin bir kısmının neshe dâhil olup bir kısmının dâhil olmamasını ifade etmektedir.

3. Elmalılı'ya göre birçok âlim tarafından nâsîh olduğu varsayılan pek çok âyet, aslında mensûh kabul edilen âyetlerin tefsiri ve tebyîni konumundadır.

4. Kimi âyetlerin mensûh olduğuna dair deliller getirirken Hz. Peygamber'in sözlerine yer vermesi, Elmalılı'nın "Sünnet'in Kur'ân'ı neshedebileceği" görüşünde olduğunun bir işareti olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet, "Seyf Âyetiyle Mensûh Olduğu İddia Edilen Âyetler Üzerine Bir İnceleme", HÜİFD, Urfa 2008, yıl: 13, sayı: 20.
- Albayrak, Halis, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV, Ankara 1993.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân'da Nesh Meselesi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996.
-, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1994.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru Tayyibe, Riyad trs.
- el-Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut trs.
- Bilgin, Mustafa, "Hak Dini Kur'ân Dili", *DİA*, İstanbul 1997, XV.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV, Ankara 2012.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, Ali b. Muhammed, *Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *DİA*, XXXII.
- Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, Yazar Ofset Matbaacılık, Antalya 2012.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2011.
-, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul 2013.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *el-Fevzû'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsir*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1987.
- Duman, Zeki, *Kur'ân'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Âyetler*, İlim Yayıncılık, Ankara 2009.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Mısır 1951.
- Ersöz, İsmet, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV, Ankara 1993.
- Esen, Durmuş, *Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv. SBE, Sakarya 2008.
- Firûzâbâdi, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994.

- el-Hûî, Ebû'l-Kâsım, *el-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Envâru'l-Hüdâ, Kum 1981.
- İbn Atiyye, Abdullah b. Ğâlib, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsiri Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luĝa*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1991.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad 1999.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Müessesetü'l-E'lemî, Beyrut 2005.
- el-İsfehâni, Râĝib, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut h. 506.
- Kaya, Remzi, *Kur'ân'ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Âyetler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 1998.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Muĝniyye, Muhammed Cevâd, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2007.
- Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.
- Özgel, İshak, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsiri ve Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2012, cilt: 10, sayı: 19-20.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.
- es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2009.
- Suyûtî, Celaleddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Dimeşk 2013.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risale*, (çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan), TDV, Ankara 1996.
- Şimşek, M. Sait, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2012.
- Tuĝut, Tuĝba Nur, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1995, XI.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul 2005.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fiker, Beyrut 1996.
- Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1994.